

EKSPERIMENTI Z MESKALINOM SLOVENSКИH PSIHIATROV

Ivan Valenčič

EXPERIMENTS WITH MESCALINE IN SLOVENIAN PSYCHIATRY

ABSTRACT

After presenting a short history of peyote ingestion and the discovery of mescaline, their impact on the research by some Slovenian psychiatrists is described. More important psychiatrists who did research on mescaline from the beginning of the 20th century to the WW II were Alfred Šerko, Mihael Kamin, Bogomir Magajna and Niko Vončina. No doubts the most important of them is Alfred Šerko, whose famous paper *Im Mescalinrausch* was referred to in many writings by psychiatrists, psychologists, anthropologists and even philosophers, especially after Karl Jaspers quoted it extensively in his *Allgemeine Psychopatologie*. Although the effect of mescaline ingestion has been known in the scientific establishment since the end of the 19th century, it was only after Šerko's article and lectures at many important European universities and institutions that mescaline attracted attention outside pharmacological academic area. Šerko's work has in a sense begotten the psychedelic movement in the western world.

Meskalin je eden izmed alkaloidov, ki jih vsebuje 15 - 20 cm visoki kaktus, imenovan pejotl, z dvema botaničnima imenoma: *Lophophora williamsi* in *Anhalonium lewini*, pri čemer se pogosteje uporablja prvo. Raste predvsem v jugozahodnem delu Združenih držav Amerike in severni Mehiki. Razen v tej vrsti je mogoče meskalin najti še v okoli 25 drugih vrstah kaktusov. Ime meskalin izvira od fižola mescal (*Sophora secundiflora*), ki je pravzaprav seme zimzelenega grma, ki raste na približno istem področju kot pejotl. Ta semena tudi vsebujejo psihoaktivne alkaloidne, vendar ne meskalina. Raziskovalci v prejšnjem stoletju so pomotoma poimenovali glavni alkaloid pejotla meskalin, ker so bili prepričani, da je identičen glavnemu v fižolu mescal. Ko je bila ugotovljena razlika med njima, imena niso spreminjali in tako se je obdržalo do danes.

Prva poročila o uživanju pejotla in njegovih učinkih je zapisal redovnik Bernardino de Sahagún (1499-1590) leta 1560 v delu *Historia General de las Cosas de Nueva España*, znanem tudi kot Florentinski kodeks. Arheološke najdbe iz Teksasa pa kažejo, da je uživanje pejotla na tem teritoriju prisotno že vsaj tri tisoč let. Španski zavojevalci Mehike so skušali karseda zatreti njegovo uživanje, saj so v spremenjenih stanjih zavesti izzvanih z njim videli vpliv demoničnih sil. Kljub ostrim kaznim za uživanje pejotla, pa ga španska uprava ni mogla nikoli popolnoma preprečiti. Okoli leta 1860 se je začelo uživanje pejotla širiti iz Mehike proti severu, v Združene države. Prva poročila o njegovem zaužitju s strani belcev v Združenih državah so iz časa ameriške državljanske vojne, ko so ga imenovali "green whiskey". Proti koncu 19. stoletja je bilo uživanje pejotla med indijanskimi plemeni v ZDA že močno razširjeno. Leta 1918 je bila v Oklahomi zapisana ustanovna listina Native American Church, ki svojim vernikom predpisuje zakramentalno uživanje pejotla. Ocenjujejo, da ji danes pripada vsaj 250 000 vernikov v ZDA in Kanadi. Približno polovica ameriških zveznih držav danes tolerira uživanje pejotla v religiozne namene.

Znanstveno proučevanje pejotla se je začelo leta 1887, ko je berlinski farmakolog Louis Lewin (1850-1929) prinesel s potovanja po ZDA v Nemčijo primerke posušene rastline. Naslednje leto je izšel njegov članek, prvi, ki je obravnaval pejotl s kemijskega vidika. Leta 1894 je leipziški farmakolog Arthur Heffter (1859-1925) izoliral iz pejotla meskalin (poročilo o tem je objavil l. 1896). Kemično strukturo meskalina je ugotovil Ernst Späth (1886-1946), ki ga je tudi sintetiziral. O tem je poročal leta 1919, meskalin je identificiral kot 3,4,5-trimetoksi- β -fenetilamin. Meskalin so začele proizvajati nekatere farmacevtske firme, ki so ga ponudile tržišču kot terapevtsko sredstvo v psihiatriji. Za ta namen ga je bilo mogoče dobiti do 60-ih let, danes pa samo še za znanstveno raziskovalne namene.

Vsebnost meskalina v pejotlu zelo varira. Kaktusi ga vsebujejo med 1 in 7%, danes pa niso več komercialni vir pridobivanja, saj ga je enostavno sintetizirati. Meskalin je bel kristalni prah izredno grankega okusa, delujoča doza pa je v povprečju med 400 in 600 mg oralno ali parenteralno, kar pomeni, da med znanimi psihedeliki deluje še le pri zelo visokih dozah. Prvi znak oralnega vnosa je praviloma močna navzea, ki

se pojavi kakšno uro ali dve po zaužitju. Trip traja nekako 8 do 12 ur in njegova glavna značilnost so slikoviti prividi, ki jim lahko posameznik pripiše poseben in globok pomen. Pojavljajo se tudi avditivne motnje, sinestezije in motnje v percepciji jaza. Zelo temeljito je obdelal simptomatiko meskalinovega opoja Kurt Beringer (1893-1949) v svoji znameniti knjigi *Der Mescalinausbruch* iz leta 1927.

Kljub temu, da je bilo delovanje pejotla in meskalina znano že konec prejšnjega stoletja, pa je bilo to vedenje omejeno predvsem na farmakologe. Širše zanimanje za meskalin je sprožil šele eden najbolj znanih slovenskih psihiatrov Alfred Šerko (1879-1938). Leta 1913 je izšel njegov znameniti članek *Im Mescalinausbruch*, istega leta kot Knauerjev in Maloneyev. Toda slednji ni imel takšnega odziva, saj je obravnaval predvsem fiziološko-psihološke aspekte vizualnih halucinacij. Šerko je o meskalinovem opoju tudi večkrat predaval, še posebno zanimanje so vzbudila njegova predavanja na Dunaju. Njegove ugotovitve so med drugimi navdušile tudi psihiatra in filozofa Karla Jaspersa (1883-1969), ki jih je obilno citiral v svoji znameniti *Allgemeine Psychopathologie*, ki je doživela številne izdaje. Šerka so citirali še drugi psihiatri in psihologi, pa tudi antropologi in celo filozofi ter s tem spočeli psihedelično obdobje v zahodnem svetu.

Meskalin je bil najbolj iskan in obravnavan psihedelik prve polovice tega stoletja in v 50-ih letih se je zdelo, da interes zanj ne bo ugasnil, še posebej, ko si je pisatelj in filozof Aldous Huxley (1894-1963) leta 1953 z njegovo pomočjo očistil vrata svojega zaznavanja. O tem je poročal naslednje leto v delu *The Doors of Perception*. Toda ta dogodek predstavlja pravzaprav labodji spev štiridesetletnega zanimanja za meskalin. Na pohodu je bil namreč že nov psihedelik, psihedelik stoletja - LSD, interes za katerega je v strokovnih, pa tudi malo manj strokovnih krogih, skoraj popolnoma prekril interes za meskalin. Konec 60-ih in v začetku 70-ih let je večina držav kategorizirala meskalin kot nedovoljeno drogo (Jugoslavija leta 1973) in ker takrat tudi že dolgo ni bil več zanimiv kot rekreativna droga, je danes mogoče najti njegovo uporabo skoraj samo še pri posameznih redkih primerih proučevanja delovanja možgan.

Interes za meskalin je v slovenski psihiatriji vzbudil Alfred Šerko. Šerko je leta 1903 na Dunaju promoviral iz filozofije, leta 1909 pa še iz medicine. Deloval je kot zdravnik najprej v Münchnu na Kraepelinovi psihiatrični kliniki, nato na dunajski kliniki, med 1. svetovno vojno v Trstu, Gradcu in Pragi, kjer se je 1. 1919 tufi habilitiral. Tega leta se je vrnil v Ljubljano, tu je postal profesor neurologije in psihiatrije na novoustanovljeni univerzi, kjer je ostal do smrti.

Šerko je v mednarodni psihiatrični literaturi znan poleg po raziskavah meskalina še po tem, da je izdelal nov pojem parafrenije za posebno obliko paranoidne psihoze, ki jo je ločil od shizofrenije. Koncept parafrenije je Emil Kraepelin prenesel v svojo psihiatrično diagnostiko, iz katere so ga nato prevzeli tudi številni drugi avtorji.

Njegovi poskusi z meskalinom so pokazali, da so halucinacije pod vplivom tega alkaloida povsem drugačne od halucinacij duševnih bolnikov in delirantnih oseb na eni strani in na drugi od halucinacij izzvanih z rastlinami, ki vsebujejo tropanske alkaloide (npr. skopolamin) in tistimi, ki jih izzove rdeča mušnica. V vseh teh primerih so spremenjena stanja veliko bolj delirantna, halucinacije so v večini primerov izrazito neprijetne, posameznik pa do njih tudi nima kritičnega odnosa, kot je temu tako v primeru intoksikacije z meskalinom. Šerko poroča o ganljivem, mistično-pravljичnem občutju, ki ga je zajelo po zaužitju meskalina.

O podobnem izkustvu, kot je bilo Šerkovo, poroča drugi slovenski psihiater in pisatelj Bogomir Magajna (1904-1963) v svojem znanem besedilu *V kraljestvu meskalina*. Ker je njegov članek postal zelo bran in citiran, se je ustvarilo splošno prepričanje, da opisuje tipično izkušnjo z meskalinom, ki jo je možno generalizirati na vse primere njegovega zaužitja. Da temu ni tako, pa priča študija tretjega pomembnejšega slovenskega psihiatra, ki je eksperimentiral z meskalinom, Mihaela Kamina (1898-1944). (Poleg omenjenih je izvajal poskuse z meskalinom predvsem še psihiater Niko Vončina, 1905-1972.)

Kamin je dal meskalin dvanajstim poskusnim osebam, ki jih je označil kot duševno nediferencirane, kar pomeni, da niso imele kakšne večje izobrazbe. Tri od teh so bile psihotične. Njihova poročila le zelo od daleč spominjajo na poročila Šerka in Magajne v vsebinskem pogledu, čeprav se v formalnem pogledu bolj ali manj skladajo s psihološkimi vidiki tipične intoksikacije z meskalinom. Kamin sam ugotavlja, da je bogastvo simptomatologije malo izraženo, to pripisuje slabi diferenciranosti poskusnih oseb. V tem pogledu so bila stanja meskaliniziranih zelo podobna stanjem nediferenciranih psihotikov. Pri enem izmed psihotikov se je zgodila tudi zelo neprijetna reakcija (bad trip): najprej ga je obšel močan strah pred instrumenti v Kaminovi ordinaciji, nakar je padel v kolaps (to se je zgodilo še nemu preizkušancu), tako da ga je moral Kamin oživljati.

Važna je tudi Kaminova ugotovitev, da je simptomatika intoksikacije z meskalinom odvisna ne le od količine administrirane substance, temveč tudi od osebnostne, oziroma z njegovim izrazom konstitucionalne odzivnosti poskusnih oseb. Njihova značajska struktura je v meskalinski psihozi naznačena, vendar pa le ni možno najti opaznejših trdnih korelacij med intoksikacijsko simptomatiko in osebnostnimi lastnostmi. Druge študije z meskalinom in ostalimi psihidelički so potrdile Kaminovo ugotovitev, da je osebnost sicer pomemben dejavnik psihedelične reakcije, vendar le ne v taki meri, da bi lahko iz individualnega psihedeličnega izkustva veljavno sklepali na osebnost, ki ga je deležna; pa tudi obratno ne moremo kaj dosti reči o prognozi opoja, če poznamo duševno strukturo poskusne osebe.

Miha(el) Kamin je eden najpomembnejših slovenskih psihiatrov. Medicino je študiral v Zagrebu, na Dunaju in v Gradcu, kjer je leta 1924 diplomiral. Od leta 1934 je delal v bolnišnici za duševne bolezni v Ljubljani (Studenc), pred vojno pa je postal

predstojnik oddelkov in primarij v bolnišnici na Poljanskem nasipu. Leta 1941 se je vključil v OF in skrbel za ilegalce, ki so dobili zatočišče v psihiatrični bolnici, zaradi česar je bil leta 1944 ustreljen. Njegove strokovne razprave so pomemben vir slovenske psihiatrične terminologije. Z njegovo smrtjo oziroma z nastopom 2. svetovne vojne je bil na Slovenskem očitno prekinjen interes za znanstveno proučevanje meskalina in psihedelikov sploh.

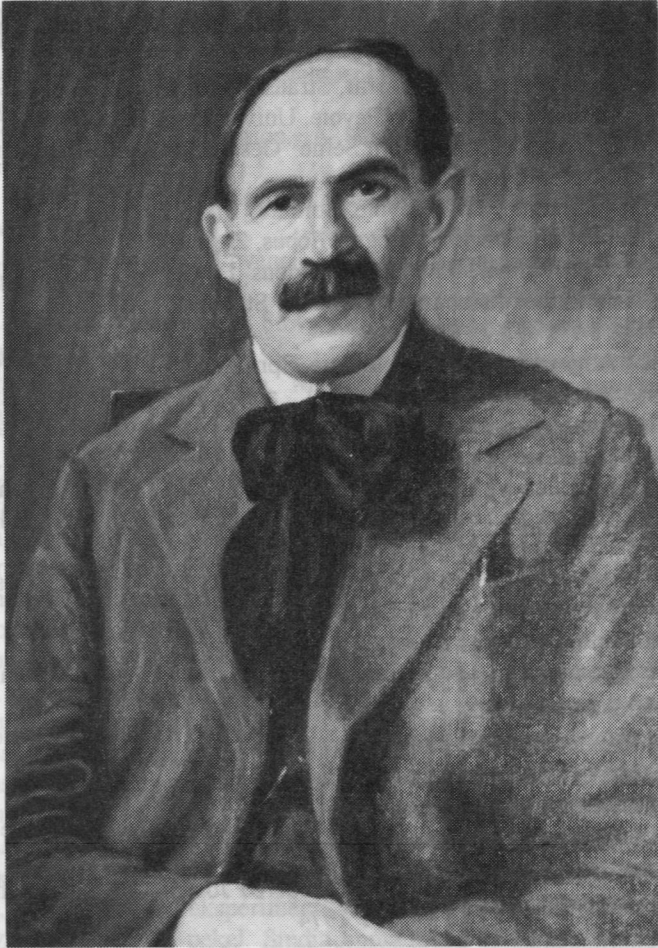

Bogomir Magajna (Foto reprodukcija z dovoljenjem Ivka Spetiča Magajne)

Mihael Kamin (Foto reprodukcija z dovoljenjem Leva Milčinskega)

Mihael Kamin (Foto reprodukcija z dovoljenjem Leva Milčinskega) študiral je medicino na Medicinski fakulteti v Zagrebu. Medicino je študiral v Zagrebu, na Dunaju in v Gradcu, kjer je leta 1924 diplomiral. Od leta 1934 je delal v bojnišnici za duševne bolezni v Ljubljani (Studence); pred vojno pa je postal

Milan Klemenčič: Alfred Šerko, raziskovalec meskalina (olje na platnu, 1931). (Foto: Danijel Cek z dovoljenjem Alfreda Šerka III.)

POMEMBNEJŠA TUJA LITERATURA O PEJOTLU IN MESKALINU TER O SLOVENSКИH PROUČEVANJIH MESKALINA:

1. Anderson, E.F.: *Peyote - The Divine Cactus*. University of Arizona Press, Tucson 1980
2. Artaud, A.: *The Peyote Dance*. Farrar, Straus & Giroux, New York 1976
3. Benitez, F.: *In the Magic Land of Peyote*. University of Texas Press, Austin 1975
4. Beringer, K.: *Der Mescalindrausch: Seine Geschichte und Erscheinungsweise*. Springer - Verlag, Berlin 1927
5. Flattery, D.S. & Pierce, J.M.: *Peyote*. Berkeley Press, Berkeley 1965
6. Grlić, L.: *Svijet halucinogenih droga*. Globus, Zagreb 1989
7. Horowitz, M. & Palmer, C. (Eds.): *Aldous Huxley - Moksha: Writings on Psychedelics and the Visionary Experience*. Stonehill Publishing Co., New York 1977
8. Jaspers, K.: *Allgemeine Psychopathologie*. Springer - Verlag, Berlin 1953
9. Klüver, H.: *Mescal, the "Divine Plant" and its Psychological Effects*. Paul Kegan, London 1928. 2nd ed.: *Mescal and Mechanisms of Hallucination*. University of Chicago Press, Chicago 1966
10. Knauer, A. & Maloney, W.J.M.A.: *A preliminary note on the psychic action of mescaline with special reference to the mechanism of visual hallucinations*. *Journal of Nervous and Mental Disorders*, 40, 1913 (425 - 438)
11. La Barre, W.: *The Peyote Cult* (5th ed.). University of Oklahoma Press, Norman, OK 1989
12. Leuner, H.: *Halluzinogene*. Huber, Bern 1981
13. Lewin, L.: *Phantastica - Die Betäubenden und Erregenden Genussmittel*. Georg Stilke Verlag, Berlin 1924
14. Martinetz, D.: *Rauschdrogen und Stimulantien: Geschichte, Fakten, Trends*. Urania - Verlag, Leipzig, Jena, Berlin 1994
15. Michaux, H.: *Misérable Miracle*. Monaco, Paris 1981
16. Mount, G. (Ed.): *The Peyote Book: A Study of Native Medicine* (2nd ed.). Sweetlight books, Arcata, CA 1988
17. Myerhoff, B.G.: *The Peyote Hunt: The Sacred Journey of the Huichol Indians*. Cornell University Press, Ithaca, NY 1974
18. Ott, J.: *Pharmacotheon: Entheogenic drugs, their plant sources and history*. Natural Products Co., Kennewick, WA 1993
19. Rätsch, Ch.: *The Dictionary of Sacred and Magical Plants*. Prism - Unity, Bridport, Dorset 1992
20. Roseman, B.: *The Peyote Story*. Wilshire Book Co., Hollywood, CA 1968
21. Rouhier, A.: *La Plante qui fait les Yeux Émerveilles - Le Peyotl*. Gaston Doin et Cie, Paris 1927
22. Schultes, R.E. & Hofmann, A.: *The Botany and Chemistry of Hallucinogens* (2nd ed.). Charles C. Thomas, Springfield, IL 1980

23. Schultes, R.E. & Hofmann, A.: *Plants of the Gods* (2nd ed.). Healing Arts Press, Rochester, VT 1992
24. Shulgin, A.T. & Shulgin, A.: *Pihkal: A Chemical Love Story*. Transform Press, Berkeley 1991
25. Slotkin, J.S.: *The Peyote Religion: A Study in Indian - White Relations*. Free Press, Glencoe, IL 1956
26. Stafford, P.: *Psychedelics Encyclopedia* (3rd ed.). Ronin Publishing, Inc., Berkeley 1992
27. Stewart, O.C.: *Peyote Religion: A History*. University of Oklahoma Press, Norman, OK 1987
28. Šerko, A.: Im Mescalinaurausch. *Jahrbücher für Psychiatrie und Neurologie*, XXXIV/3, 1913 (355 - 366)
29. Brilej, R.: Mescalina pod Slovenci (prvič). *Problemi - Eseji*, 8-10, XXVII, 1989 (194-196)
30. Gorec, S.: Šerko Alfred st. *Slovenski biografski leksikon* (11. zv.), SAZU, Ljubljana 1971 (608-609)
31. Huxley, A.: *Vrata zaznavanja, Nebesa in pekel*. *Studia humanitatis minora*, Ljubljana 1993
32. Jan, Z.: *Biografija Bogomirja Magajne*. *Goriški letnik* 1979 (491)
33. Jan, Z.: *Magajna Bogomir*. *Primorski biografski leksikon* (9. sn.), Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1983 (321-322)
34. Kamin, M.: Reakcijske oblike meskalinovega opoja pri duševno nediferenciranih. *Lječnički Vjesnik*, 5, 55, 1933 (184-199)
35. Kostnapfel, J.: Za svet brez vojn in nasilja: O občuteni in topli slovenski besedi profesorja Bogomira Magajne. *Republika*, 12.3.1995, 69(828), IV (25)
36. *Magajna Bogomir*. *Slovenski biografski leksikon* (5. zv.), *Zadružna gospodarska banka*, Ljubljana 1933 (5), (brez navedbe avtorja)
37. *Magajna, B.*: V kraljestvu meskalina. *Modra ptica*, 7, 1936/37 (220-227)
38. Milčinski, L. (ur.): *Psihiatrija*. *Državna založba Slovenije*, Ljubljana 1986
39. Milčinski, L.: *Kamin, Miha*. *Enciklopedija Slovenije* (4. zv.), *Mladinska knjiga*, Ljubljana 1990 (376)
40. Milčinski, L., Tomori, M., Hočevar, F.: *Droge v svetu in pri nas*. *Delavska enotnost*, Ljubljana 1986
41. Pribac, J.: Huxleyevi eksperimenti (spremna študija), v: Huxley, A.: *Vrata zaznavanja, Nebesa in pekel*. *Studia humanitatis minora*, Ljubljana 1993 (113-127)
42. Valenčič, I.: *Hrana od bogov*. *Razgledi*, 15(998), 1993 (22-23)
43. Zalar, V.: *Slovenskih dušeslovcev zastrupitve z meskalinom*. *Časopis za kritiko znanosti*, 146-147, XX, 1992 (231-232)

Zahvaljujem se Levu Milčinskemu za pregled teksta in Christianu Rättschu za pregled literature.